

23. Лебедик Л. В. Технології навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти на засадах Української Хартії вільної людини. *Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української Хартії вільної людини* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 27 жовт. 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. С. 247–251.
24. Опошнян О. І., Лебедик Л. В. Організаційно-педагогічні умови модернізації системи планування роботи закладу позашкільної освіти. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 64–67.
25. Стрельніков В. Ю. Виховання духовних цінностей учнівської молоді як основи здоров'я особистості. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості* : збірник статей за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 21–22 берез. 2019 р. / гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ, 2019. С. 76–84.
26. Стрельніков В. Ю. Концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 106–109. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19211>
27. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.
28. Стрельніков В. Ю. Технології «діадної взаємодії» та ситуаційного навчання студентів. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Вип. 71. С. 34–38. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10120>
29. Lebedyk L. V. Possibilities of application of the a person-centered approach in the training of teachers of out-of-school education institutions. *Scientific World Journal Issue. No19. Part 4 May 2023*. P. 42–51.
30. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhyrova. Varna: Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157.

Пометун Олена Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ВЧИТЕЛЯ Й СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Безпечне освітнє середовище напряму пов'язане із психологічним комфортом, що його відчують учні, перебуваючи у стінах навчального закладу і на уроках із того чи іншого предмета. Здатність педагога до створення

такого середовища, на думку багатьох дослідників, залежить від рівня розвиненості його емоційного інтелекту. Лише вчителі з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють турботу, створюють емоційно-позитивний клімат та покращують освітнє середовище [4]. Емоційний інтелект проявляється у вмінні бути делікатним, ввічливим, тактовним, шанобливим, турботливим. Педагоги, наділені цією здатністю, прагнуть створити в колективі сприятливий психологічний клімат [1].

Під емоційним інтелектом розуміють сукупність ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні і розумінні власних емоцій та емоцій оточуючих. Сам термін «емоційний інтелект» ввів у 1985 році Й. Пейн, описуючи типи інтелекту людини. А наприкінці ХХ ст. Дж. Майер та П. Саловей представили модель емоційного інтелекту як здатності контролювати свої власні та чужі емоції й почуття, розрізняти їх та використовувати отриману інформацію, щоб керувати мисленням та діями. Коротко можна сформулювати їхні думки через такі запитання:

- як ми оцінюємо та виражаємо емоції;
- що про них знаємо;
- як ними керуємо;
- як на їх основі приймаємо рішення [3].

Саме вони наголосили, що емоції варто розглядати як важливу та продуктивну складову освітнього процесу, а не як перешкоду його ефективності. Розвинувши ці ідеї Д. Гоулман згодом використав їх для докладного опису емоційної компетентності [4].

Узагальнюючи дані цих та інших досліджень, можна виокремити такі складники емоційного інтелекту як внутрішньо особистісні (розпізнання власних почуттів та ефективне керування ними) та міжособистісні (розпізнання почуттів інших людей та поведінка, вчинки, дії, що враховують ці почуття). Отже, емоційний інтелект – це, насамперед, глибинне розуміння самого себе, розуміння того, як наша поведінка впливає на інших людей, і вже потім – розуміння емоцій інших за вербальними та невербальними комунікативними

сигналами і врахування отриманої інформації у побудові міжособистісної взаємодії [4]. Саме здатність людини розумно проявляти й керувати власними емоціями, якими супроводжується будь-яка життєва ситуація, міжособистісне спілкування, бути відкритим до інших, розуміючи їхній емоційний стан і вмюючи його спрямувати на позитивне вирішення проблеми, на думку вчених, є вихідним моментом і необхідною умовою досягнення життєвого та професійного успіху.

Таке трактування сутності емоційного інтелекту демонструє нам важливість його для професійної діяльності педагога, невід'ємною частиною якого є побудова спілкування з учнями, діалогу з ними та між ними. У спілкуванні в учнів формуються особистісні особливості психіки, які дозволяють їм створити неповторну систему уявлень про себе і про оточуючих, на основі якої будується ставлення до інших людей і оцінка себе. Несвоєчасний розвиток або порушення емоційної сфери особистості призводить до підвищеної тривожності, сором'язливості, страхів у спілкуванні та самовираженні, агресії, емоційного виснаження, переживання стресу [2].

Під час уроку вчитель має працювати насамперед із власними емоціями. Він має вміти ідентифікувати власні емоції та керувати ними: проявляти їх, якщо вважає за потрібне, або ховати, якщо це відповідає навчальній ситуації. Причому варто розуміти, що якщо вибором вчителя є демонстрування емоцій, він має вміти *висловлювати емоції так, щоб це відповідало педагогічному задуму*. Дослідники стверджують, що чим більше розвинений емоційний інтелект, тим легше людині натиснути на гальма і врегулювати свої емоції [1].

Для цього у кожен момент спілкування з дітьми, перед тим, як звернутися до класу чи окремих учнів, педагог має враховувати вплив, який його емоції матимуть на здатність знайти правильну тональність висловлювання (спокійну, директивну чи підтримуючу). У будь-якій ситуації в класі емоційно розвинена людина завжди може контролювати свою відповідь, надаючи їй ефективного емоційного забарвлення, та зберігати спокій і контроль.

Педагоги, які володіють здатністю прислухатися до чужих переживань, ідентифікувати емоції учнів вміють налаштуватися на широкий діапазон емоційних сигналів. Йдеться не про те, щоби знати їхні назви, типи чи класифікації. Важливим є розуміння вчителем культурного і суспільного контексту, того, що **саме** в нашому середовищі спричиняє певні емоції учнів [3].

Ця якість дозволяє їм розуміти невисловлені почуття, вони співчутливо ставляться до оточуючих і здатні подумки стати на місце іншої людини. Це можливо через спеціальні рефлексивні вправи (коли учні озвучують свої емоції) або спостереження за поведінкою учнів, особливо, якщо вони збуджені, перевтомлені або знаходяться в стресовому стані.

Визначення емоцій учнів насамперед передбачає зовнішнє (поведінкове) виявлення вчителем поваги до емоційного стану учнів. Це потребує від педагога надання моментального зворотнього зв'язку, що підтримує учнів, допомагає їм усвідомити, що вони відчувають і чому, вгамувати зайву напругу. Якщо якась дитина не може контролювати свої емоції, то професійної педагогічною реакцією буде визнання того, що вона засмучена, їй потрібні в цей момент прості вказівки, заспокоєння і трохи вільного часу. Також варто після уроку знайти можливість поговорити з такою дитиною окремо.

Очевидно, що емоційний інтелект вчителя допомагає йому знайти більш продуктивні способи підтримання дисципліни під час спілкування. Наприклад, це можуть бути заздалегідь обумовлені невербальні сигнали (коли педагог жестом просить уваги), сигнал від учнів, що їм потрібна перерва чи допомога. Учням також варто пояснювати, яку реакцію викликає їхня поведінка, чітко описувати поведінку, яку демонструє учень чи учениця. Ідея полягає в тому, щоб завдяки прикладу та підтримці педагога кожна дитина могла більш відповідально та позитивно ставитися до проблем у класі. З іншого боку, корисним є передбачуваний стиль реагування педагога на ті чи інші ситуації, коли потрібно визнавати та заохочувати належну поведінку/перешкоджати неадекватній поведінці.

Як бачимо, лише педагоги, які володіють достатньо розвиненими навичками емоційного інтелекту здатні успішно здійснювати професійну діяльність, насамперед у створенні й підтриманні продуктивного освітнього середовища. До того ж опанування навичками емоційного інтелекту вбереже вчителя від емоційного виснаження, душевної перевтоми, допоможе уникати стресових ситуацій, а також допоможе будувати здорові стосунки у класі, встановити емоційний зв'язок зі школярами й отримати задоволення від роботи. [1]

Отже, вивчення емоційного інтелекту педагогів, визначення його чинного рівня є надзвичайно значущим для змістовного подолання існуючого протиріччя в практичній педагогіці емоційних і раціональних перетворень, успішності організації заходів по підвищенню ефективності роботи педагога, зокрема й зі створення безпечного і психологічно сприятливого освітнього середовища. Водночас відповідні дослідження засвідчують як недостатній рівень розвиненості у педагогів цього особистісного утворення, так і брак уваги до цієї проблеми у системі підготовки та перепідготовки педагогів [2]. Вона має перетворитись на актуальне завдання безперервної освіти вчителів, що може розв'язуватись різними способами, насамперед за рахунок інтеграції власного досвіду, освоєння нових професійних відносин – міжособистісних, предметних, надпредметних, метапредметних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Басюк Н. Емоційний інтелект у професійній діяльності вчителя початкових класів. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38607/1/Розділене%20збірник_конференції_15_11_2023-44-47.pdf (дата звернення: 18.02.2024).
2. Кириченко Р., Дуброва Н., Овсієнко Р. Значення емоційного інтелекту в діяльності педагога. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18998/1> (дата звернення: 18.02.2024).
3. Mayer J. D. and Salovey P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implication* (pp. 3-31). New York, NY: Basic Books.
4. Фогель Т. М. Емоційний інтелект вчителя як запорука ефективності навчального процесу. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23963/Fogel%20T.%20M..pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.02.2024).